

Makale Geliş Tarihi | Received: 30.09.2022
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 05.10.2022

E-ISSN: 2148-9327
http://dergipark.org.tr/kilikya
Araştırma Makalesi | Research Article

KANT'TA MUTLULUĞUN AHLAKİ KILINMASI İLE AHLAKLILIK TEMELİNDE KURULAN DİNSELLİK

Mehmet Fatih ELMAS*

Öz: Düşünce tarihinin neredeyse her döneminde insanı ahlaki bir faile dönüştürebilmek amacıyla çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramlarda *genel olarak* insanın ahlaki bir ilkeyi kendi eylemsellik alanına tatbik etmesi için gerekli olan şeyin ve erdemli davranışlarla erişilmesi hedeflenen mutluluğun ne olduğu üzerine bir düşünme faaliyeti gerçekleşir. Geliştirilen yanıtlar arasında şüphesiz çok seçkin bir yere sahip olan kuram, Kant'a aittir. Kant'a göre doğa alanında eğilim ve isteklere bağlı davranışlarla amaç olarak mutluluğa ulaşmak, insanı ahlaklı kılmaz. Bu bakımdan, insanı mutlu kılan şeyin değil, onu iyi yapan, bir ahlaki faile dönüştürmenin olanağını soruşturur. En yüksek iyiyi gerçekleştirmeyi, eğilim ve isteklere bağlı bir amaç olarak belirlenen çeşitli türden mutluluklara ulaşma çabasıyla eşitleyen tüm anlayışlar karşısında Kant, en yüksek iyiyi gerçekleştirmenin ilk koşulunu ahlaklılık, ikinci koşulu olarak –birinci koşul sağlandığı takdirde- ortaya çıkacağına inandığı mutluluk olarak belirler. Ona göre yalnızca ahlak yasasıyla belirlenen erdemli davranışların sonucunda gerçekleşeceği beklenen, aklın bir ideali olarak mutluluk insanı ahlaklı kılabilir. Nitekim özerk bir biçimde kendisi için koyduğu yasayla, akıl sahibi bir varlığını kişilik sahibi bir varlığa dönüştüren insan aynı zamanda ahlaki değer taşıyan davranışlarda bulunmanın sonucunda hep bir beklentisi olan bir varlıktır. İnsanın bu beklentisine yanıt, dinden gelir. Burada Kant, geliştirdiği ahlak öğretisinin mutluluk öğretisi olarak da adlandırılabilmesinin koşulunu ortaya koyar. Buna göre sırf akıl talep ettiği için insana ödevler yükleyen yasa zemininde temellenen en yüksek iyiyi gerçekleştirme isteğiyle, aklın yasa koyuculuğu altında yaşadığımız için içimizde doğan iyiyi gerçekleştirme arzusuyla dine yönelindiğinde ancak ahlak öğretisi bir mutluluk öğretisi olabilir. Bir başka deyişle, yalnızca ahlaklılık temelinde tesis edilen bir dinselikle mutluluk ahlaki kılınabilir. Bu yazıda mutluluğun nasıl ahlaki kılınabildiği ya da mutluluğa layık olabilmek için ne yapılması gerektiği konusu irdelenip, en yüksek iyiye yönelen insana yüklenen ödevlerin tanrısal buyruklar olarak benimsenmesiyle mutluluktan pay alma umudunu doğuran ahlak temelli din anlayışına dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Mutluluk, Özerklik, En Yüksek İyi, Din

* Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Türkiye
m_fatihelmas@hotmail.com

Orcid Id: 0000-0002-9728-2635

Elmas, M. F. (2022). Kant'ta Mutluluğun Ahlaki Kılınması ile Ahlaklılık Temelde Kurulan Dinsellik. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 82-101.

HAPPINESS AS A SUBJECT OF ETHICS IN KANT AND RELIGIOUSNESS BASED ON MORALITY

Abstract: History of ideas is full of theories which design human beings as moral agents. These theories *usually* posit how a general moral idea can be put into practice in human life and what sort of a happiness could be achieved through moral behavior. Kant's theory has a very special place among all set of ideas. To Kant, being driven by natural tendencies and desires to achieve happiness is the wrong way to be counted as acting morally. Then asks Kant, what makes a human being a well-acting moral agent instead of a happy one. Against all the theories equalizing happiness, the highest good, with fulfilled natural tendencies and desires, he argues that ethical behavior must come first, and the happiness must come after as only a result of that. In this regard, happiness as a result of ethical behavior and a rational ideal is the only ethical choice to make one happy, because after this ethical effort which is rooted in independent rational laws of the agent turns a rational agent into a moral character and is always followed by an anticipation for utility and this anticipation is fulfilled, to Kant, by religion. In this way, Kant's demand for his ethical theory to be called as a happiness theory is grounded, since the happiness is possible through rational laws which calls the moral agent on duty. In other words, happiness is possible only with a religiosity based on ethics. In this essay, I aim to, from the Kantian point of view, elaborate how happiness can be moralized or how one deserves happiness, and I shall describe Kantian religion based on ethics, where the ethical duty replaces divine order on the way to the highest good and taking a share from happiness.

Keywords: Ethics, Happiness, Autonomy, the Highest Good, Religion

1. Giriş

Kadim kültür tarihini bütünlüğünde kuşatacak şekilde yapılabilecek -araştırmacıların üzerinde uzlaşabileceği- bir belirleme şudur: Her topluluğun "ahlaki" birtakım inanış ve duyguları vardır. Bu inanışlar ve duygular ölçüsünde topluluğun fertlerinin eylemsellik alanı belirlenmiş ve ilkin etkilenişlere ya da duygusal kökenli eğilimlere bağlı olarak iyi, kötü, doğru, yanlış benzeri sözcüklerle nitelenen durum ve davranışlardan nihayetinde insanların neleri yapmaları ve nelerden kaçınmaları gerektiğini dikte eden kurallar türetilmiştir. Bu kurallara göre davranışlar övülmüş, yerilmiş, kınanmış, ödüllendirilmiş ve cezalandırılmıştır. Böylece maruz kalınan sorunlar karşısındaki çözüm arayışları neticesinde geliştirilen yorumlarla dönemin ürettiği ahlaki ve hukuki krizler aşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, dönemden döneme, toplumdaki topluma, hatta kişiden kişiye göre farklılaşan ahlaki pratikler her bir toplumun kendine özgü sorunları bağlamında geliştirdiği çözümlerden türetilmiş birer değer sistemi meydana getirmiştir. En genel anlamda, her topluluk bir biçimde "iyi bir yaşam" ı olanaklı kılacak normlar geliştirmiş ve sonuç olarak her biri kendi kavrayış tarzına uygun bir 'ahlak sistemi' düzenlemiştir. Bu bakımdan, her topluluk düzenlediği kurallardan, yasaklardan, inançlardan, alışkanlıklardan oluşan bir bağlantısallığa sahiptir. Topluluğun her ferdi bu bağlantısallığın içine doğar. İnsanların içine doğduğu bu türden bir toplumsal ve politik bağlantısallık dizgesinden ise bir ahlaki yapı türer. Bu yapıda bağlantısallığa uygun yaşayanlar ahlaklı, uymayanlar ise ahlaksız kabul edilir. Daha gelişmiş toplulukları gözetken daha kuşatıcı bir ifadeyle,

insanların bir arada ve mutlu yaşayabilmelerini olanaklı kılan toplumsal ve politik birliğin inşasında herkesin i y i l i ğ i için belirlenen üstün bir ideale ya da yasaya yaklaştıran her eylem erdemli, idealden ya da yasadan uzaklaştırılan eylemler ise erdemsiz sayılır.

Temel özelliği “düşünme” olduğundan, düşünmesi boyunca bazı kavramların evrenselliği olduğuna yönelik bir fikri de hep bir biçimde muhafaza ederek, her insan içine doğduğu bağlantısallık üzerine enine boyuna düşünüp, ondan şüphe edebilir. Ne ki gündelik hayatın telaşesinde pek çokları, genel olarak, geçmişi ve geleceği üzerine insanlık hakkında *ciddiyetle* ve *samimi bir şekilde* düşünme imkanı yaratamazlar. Bu nedenle, onun günlük meşguliyetleri içinde özgürlük ve adalet gibi evrensel değerler de birer “şey” haline gelirler. Değerlerin kendisi için şeyleştiği insan bir başkasının başına gelen felaketleri umursamayabilir. Örneğin, uzak bir diyarda hiç tanımadığı insanların haksız yere hapse atılmalarına ya da katledilmelerine aldırış etmez ya da kendisine dokunmayan “yılan”a ilişkin herhangi bir biçimde “ne yapabilirm?” sorusunu kendisine yöneltmediği gibi içerisinde kendi yararına olmayan herhangi bir şeyi başkaları için onaylamaz. Yapabileceği, en fazla, bir an için üzüntü duymak, fakat hemen sonra üzüntüyü zihninden öteleyebilecek şeylere yönelmektir. Bu nedenle, bireyci ve bencil bir insanın ne teorik, ne de pratik olarak bütünselliğe, koşulsuz olana doğru herhangi bir çabasından söz edilebilir. Bu durumda insanın özgürlük ve adalet gibi değerleri ciddiye alıp, yaşamında gerçekleştirmelerini sağlamak, başka bir deyişle, insan yaşamını anlamlı kılmak için “ne yapılabilir”? Şüphesiz, umarsızlık içinde bir yaşam süren insanın eylemlerini belirleyebilecek olan, yaşamını anlamlı hale getirecek olan umudunu fiili kılacak nedenler üzerine ciddiyetle ve samimi bir şekilde düşünmek icab eder (Goldman, 1983: 190). Bu faaliyette ortak, ezeli-ebedi bir insani iyi üzerine, evrensel değerler hakkında düşünmek için öncelikle felsefî bir dile ihtiyaç vardır.

Bilindiği gibi, felsefede bilme faaliyeti genel olarak mutlak olanın ya da iyi olanın bilgisine yöneliktir. İdeal olarak düşünülen ahlak ile olgusal alanda tecrübe edilen ahlak arasındaki makas açıklığı üzerine düşünmek de ahlak felsefesinin temel konusudur. Bu bağlamda, kişinin seçimlerine bağlı tikel kriterler ile seçimlerini aşan tümel kriterler arasında ahlak için bir ilke belirleme çabalarına rastlanır. Tutku ve akıl kısılcacında seçimlerimiz, istemlerimiz ve eylemlerimizin ne’liği bağlamında “nasıl yaşamalıyız?” sorusunu yanıtlamak üzere birtakım ahlaki ilkeleri, herkes için genelgeçer kılacak bir etik kuram inşa etme görevini üstlenenler önemli ölçüde filozoflardır. Ancak bir etik sistemin tesisi ile bu sistemin her bir kişinin kendi eylemsellik alanında uygulanması -her ne kadar birbirini gerektiriyorsa da- esasen birbirinden farklı işlerdir. Öyleyse, buradaki temel sorun, teorik olarak tasarlanan ilkenin pratikte nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkindir. Bir başka deyişle, sorun, ilkenin bireysel olarak kişinin eylemlerinde -herhangi bir dış denetleme mekanizmasının olmadığı durumlarda dahi- gerçekleştirilebilmesini olanaklı kılabilmehtir.

Birçok bakımdan olduğu gibi, ahlaksallık üzerine yazılmış literatürde şüphesiz Kant'ın öğretisi bir kırılma noktasını teşkil eder. İster Kantçı isterse Kant-karşıtı bir pozisyonda olsun, ardılları için etik denildiğinde Kantçı vokabüler işe koşulur. Kant'ın düşüncelerini şekillendirme safhasında önünde hazır bulduğu bağlam ve sözcük dağarcığı -önemli ölçüde- Descartes'tan Hume'a kadar işlenen problemler ve bu problemler etrafında örülen çitler evrenidir. Kant, bu düşünsel atmosferde bir yandan metafiziğe, diğer yandan bilime dayalı felsefe arasındaki sıkışıklıkta felsefe yapar. Bilindiği gibi, genel olarak, felsefe tarihinde ahlaklılık aşkın ve içkin düzlemde, idealist ve realist bir amaçlılık içinde, "ahlakî içgüdü bize nereden gelir?" sorusu etrafında düşünülmüş ve salt natüralist ya da transendental-idealist tarzda irdelenmiştir. Burada etik söz konusu olduğunda salt bilimin, bilimsel düşünmenin egemen olduğu, doğadan, doğal olandan türetilmiş bir sistem inşa etmektense, iki alanı birbirinden ayırarak ya da aklın kullanım biçimlerine göre bir sistem geliştirme girişimlerine de rastlanır. Kant'ın geliştirdiği sistemin esas olarak - sonuçları itibariyle geleneksel dinsel ahlak anlayışlarına değil, bilimsel bir etik kavrayışın gelişmesine hizmet ettiği savunulabilirse de- iki kesime yönelik olduğu, yani bir açıdan dinsel buyruklarda hiçbir zorunluluk görmeyenler için, bir başka açıdan ise ahlaka yönelik doğalcı ve bilimci bakış açısından şüphe duyanlar için inşa edildiği ileri sürülebilir. Kant, ahlakın temel yasalarını ortaya koyarak, insan doğasını ve toplumsal durumu pratik akıl ekseninde yeniden düşünür.

2. Ahlakilik ve İyilik Doğal Olana İndirgenemez!

Felsefe tarihinde çeşitli şekillerde tasarılan insanın ikili yönü, Kant'ta duyulur ve düşünülür dünya şeklinde ayırt edilir. İnsanı doğa varlığı ve akıl varlığı olarak ele alır. Bilgi bakımından *a priori* ve *a posteriori* ayrımını kullanarak, insanın doğal yanını *a posteriori*, akıl varlığı yanını da *a priori* bilgiyle ilişkilendirir. Teorik akıl yönünden bilinebilecek olanları fenomen, teorik olanla bilinemeyip pratik akıl tarafından belirlenebilenleri numen olarak adlandırır. Buna uygun olarak, etik bağlamda insanın fenomenal tarafı olan doğallığını eğilimlerle, özerk olan akıl varlığı yanını da özgürlük, kişilik ve ahlak yasasıyla bağlar (Mengüşoğlu, 1969: 9; Özcan, 2016: 224). Kant, doğa alanı ile ahlak alanını bir ve aynı ilişkide kuşatmaya çalışır: "İki şey, üzerlerine sık sık eğilip ısrarla düşünülürse, insanın ruhsal yapısını hep yeni, hep artan bir hayranlık ve korkunç saygıyla dolduruyor: üzerimdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlak yasası. Her ikisini, karanlıklarda gizlenmiş, ya da benim ufkumun ötesinde aşkın alanda imişlercesine aramama ve sırf tahmin etmeme gerek yok; onları önümde görüyorum ve doğrudan doğruya benim kendi varoluşumun bilincine bağlıyorum" (Kant, 2014: 174).

Kant, Newton fiziğinin sunduğu uzay ve zaman içinde her olaya tatbik edilebilir olan yasalar fikrini, duyum yoluyla tecrübe edilen şeylerin dışında bir şeye inanmak için herhangi bir akılsal gerekçe bulunmadığını ileri süren Hume'cu empirizmle telif ederek, bütün tecrübelerimizin -tecrübeyi mümkün kılan kavramların yapısı itibariyle- yasalara göre gerçekleştiğinin *a priori* olanağını ortaya koymuştur. Buna göre tecrübe failin salt edilgin bir biçimde izlenimleri alımlaması esasında gerçekleşen bir edim değildir. Tecrübenin nesnelere kuruluşu anlama yetisinin saf kavramlarıyla,

kategorilerle olanaklıdır. Bir başka deyişle, aklın teorik kullanımı itibariyle bilgi sadece görüsel içerikle desteklenen kavramlarla gerçekleşir. Onun ünlü cümlesi bu konuyu en rafine haliyle özetler niteliktedir: "İçeriksiz düşünceler boş, ve kavramlar olmaksızın görümler kördür (Kant 1993: 66 [A 51/B 75]).

Kant'a göre aklın saf kullanımının teorik olarak kurucu değil, sadece düzenleyici bir işlevi vardır. Akıl -doğal yatkınlığı gereği metafizik ilgilere sahip olduğundan- idelerle düşünülen şeylerin gerçek olmasını ister, fakat onlara teorik bakımdan ulaşamaz (Kant 1993: 364 [A 795/B 823]). Ancak saf pratik akıl, görümlere gereksinilmeksizin, aklın epistemik açıdan sorunlu olan özel türden kavramları olarak idelerin (özgürlük, ölümsüzlük ve Tanrı) gerçekliğini, kategorileri onlara tatbik etmek suretiyle ortaya koyabilir. Bu konuda sürekli olarak diyalektiğe düşürdüğü için saf aklın spekülatif kullanımını meşru görmeyen Kant, meşru kullanım hakkını pratik akla tanır. Bu şekilde idelerin meşru kullanımı düşünme yoluyla özel türden bir bilmeye imkan sağlar. Ona göre nedensellik kategorilerin deneyime tatbik edildiği durumlarda keşfedilir; deneyimin dışında nedensel bağıntılardan söz edilemez. Ancak Kant insanın fenomenal yanıyla doğanın mekanizmine tabi olduğunu, diğer taraftan ise doğa yasalarından bağımsız olarak bir belirlenime sahip olduğunu ileri sürer (Kant, 2014: 106). O, etiği doğalcı antropolojik temellendirme üzerine kuran, böylece insanı doğal bir varlığa indirgeyen düşünörlere karşı, insanın kendi belirlenimi bizzatı kendinden alan tinsel yanına dikkat çeker. Goldman doğanın akıl sahibi varlıklarla olan bağıını şöyle ifade eder: "Doğanın büyüklüğü ya da gücü ne olursa olsun ussal varlıklar olarak bizim üstümüzde onun herhangi bir gücü yoktur, böylece onun büyüklüğü ve gücü ahlaki fikirlerimizin sonsuz büyüklüğü ve sonsuz gücü üzerine bizi bilinçli kılmaktadır" (Goldman, 1983: 200). Bu bakımdan, özgürlük ve doğa zorunluluğu arasında esasen bir çelişkiye rastlanmaz. İnsan ne doğa kavramından ne de özgürlükten vazgeçebilir. Kant, Newton'nun çekim yasasına uygun olarak, ahlak alanında da bir tek ahlak yasası olduğu ileri sürer. Buna göre gerek doğa gerekse ahlak alanında gerçekleşen her olay, tümünü kuşatan tek bir yasayla yönetilmektedir (Heimsoeth, 2007: 126). Fakat ahlaksal olan, doğanın hangi yasalara göre ve nasıl işlediği konusundan bağımsızdır: doğada ahlaksallığa rastlanmaz ya da şöyle denebilirse orada ahlakın kökeni olarak gösterilebilecek bir şey yoktur. Çünkü özgürlük doğa yasalarına göre herhangi bir tecrübeye nesnel gerçekliği hiçbir biçimde belirlenemeyen, sadece aklın zorunlu bir postülası olarak geçerli olan bir idedir. Özgürlük idesiyle düşünörlür alemin bir üyesi olan insan, istemesinin özerkliğine uygun eyleyebilmektedir. Fakat aynı zamanda duyulur dünyanın bir üyesi olduğundan, insanın eylemlerinin bu alanla da uyum içinde olması gerekir.

Kant'a göre doğal belirlenim altında tüm varlıklar arasında sadece akıl sahibi olanlar, tinsel varlıklar özgürlük imkanına sahiptir. Bu haliyle nedensellik iki ayrı düzlemde işlenir. Bunlardan biri özgürlük olarak nedensellik (kaynağında özgürlüğün olduğu belirlenim), diğeri de doğa zorunluluğu olarak nedensellik. Doğa zorunluluğu olarak nedenselliğe tabi olan insan özerk ve özgür değildir; doğa yasaları tarafından belirlenir, yaderktr. Kant için ahlaklılığın insan için geçerliliğini ortaya koymanın biricik yolu, kesin bir buyruğu olanaklı kılan özgürlük idesine açıklık kazandırmak ve

bu varsayımın zorunluluğunun bilincinde olmaktır. Ahlaksallık yalnızca özgürlükten gelen nedensellikte olanaklıdır. Bir başka deyişle, Kant için ahlaklılık yalnızca özgürlükten çıkarılabilir (Kant, 2009: 66). Özgürlük ise duyular dünyasının belirleyiciliğinden azade olmayı ifade eder (Kant, 2009: 71). Özgürlük, Kant'ın felsefesini duyular üstüne, numenal alana açan temel kavramdır. Nitekim özgürlük olarak nedensellikte zaman içinde belirlenebilir olan şeylerin varoluşlarından ziyade, kendi başına şeylerin belirlenmeleri söz konusudur (Kant, 2014: 103-104). Böylelikle, Kant ahlaklılığı ya da iyiliği doğal olana indirgemeksizin aslında transandantal özgürlüğün imkanını yaratır.

3. İnsan Yaşamının Asıl Amacı Olarak Ahlaklılık

18. yüzyılda Kant'la birlikte umulabilir ve gerçekleştirilmesi olanaklı olan bir geleceğin kapısı aralanır; bir kimsenin eylemlerinin öznel ilkelerinin nasıl nesnel olarak da geçerli kılınabileceği, insanların bu türden bir genel yasaya niçin bağlanması gerektiği sorunu nispeten açıklık kazanır. Bu bakımdan, Kant hiçbir ilgi, eğilim ya da çıkara dayanmaksızın insanı yasaya bağlanmaya yönlendiren “gereği” belirlemeye çalışır. Çünkü onun için insanın eylemlerine getirilen ölçü ve sınırın koşulunu belirlemeden, eylemlerinin değerini ve aynı zamanda kendi şahsi değerini ortaya koymak olanaklı değildir.

Etik'e dair argümanların çoğu, duyguların ya da duygulanımların insanın ahlakî bir kişilik kazanmasını temin edemeyeceğini kabul eder. Kant, belirlenmiş fiziksel ve psikolojik tabiatımızdan doğan, seçim hakkımızın olmadığı salt eğilimlerimizi tatmin etmek üzere geçirilen bir ömrün yüksek bir anlam ve değer taşımadığının, gerçek bir mutluluk getiremeyeceğinin farkındadır; yalnızca özerk ahlaki eylemleriyle mutluluğa layık olan bir insanın gerçek mutluluğu yaşayabileceğine (aklederek) inanır. Denebilir ki bu inançla Kant kendisini etikte en belirleyici nosyon olarak “en yüksek iyi”yi kendisiyle özdeşleştirilen çeşitli türden mutluluklar esasında (kimi zaman bireysel yararı, bireysel hazzı, dinginliği, kimi zaman toplumsal yararı, ebedi neşeyi ya da kendinden hoşnut olma halini hedefleyerek) arama çabaları karşısında mevzilendirmiştir. Ona göre tüm bu çabalarda mutluluk olarak işaret edilen kavram bulanıktır. İnsan –her şeyi bilen bir varlık olmadığından- herhangi bir ilkeye göre nelerin kendisini gerçekten mutlu edeceğini tam olarak bilemeyeceği için sadece tecrübî olarak bazı öğütlere göre eylemde bulunur (Kant, 2009: 34). Nitekim insanın doğal niteliklerinden hareketle bu kadar farklı içeriklerle tamamlanan bir mutluluk ya da “en yüksek iyi” üzerinde herkesin uzlaşım gösteremeyeceği de açıktır: “bir insanı mutlu kılmak başka, iyi yapmak ise başka bir şeydir” (Kant, 2009: 60). Bu nedenle, Kant kendisinden önceki mutlulukçu ve yararçı öğretileri ahlaksal sınırın dışına iter. Bu durumda ahlaklılığın temel sorunu, nasıl temellendirileceğine ilişkindir. Öyleyse, ilk aşamada Kant en azından bir erek olarak mutluluğun en yüksek iyi olarak belirlenmesinin doğru olmadığını, çünkü mutluluğa amaç olarak erişmenin, insanı ahlak varlığına dönüştüremeyeceğini kavramış ya da tecrübe etmiştir. Bu bağlamda,

iradenin iyiliğinin, sonuçlarına bakarak ölçülebilir olmadığını koyutlar.¹ Ona göre iradeyi yöneten, ne eğilim, ne de istekler, fakat aklın kendisi olmalıdır ki zaten eğilimlerin idaresindeki bir mutluluk aklın değil, hayalgücünün bir idealidir (Kant, 2009: 35).

Kant için insan yaşamının asıl amacı ahlaklılıktır. Buna göre aklın işlevi mutluluğa erişmek değil, ahlaklılığı gerçekleştirmektir. Şöyle der: “bu yüzden ahlâk da aslında, kendimizi nasıl mutlu kılacaklarımızın öğretisi değil, mutluluğa nasıl ulaşabileceğimiz olmamız gerektiğinin öğretisidir (...) ahlâk kendi başına hiçbir zaman mutluluk öğretilisi, yani mutluluktan pay alabilmek için bir talimat olarak ele alınmamalıdır, çünkü ahlâk yalnızca mutluluğun (*condition sine qua non* olan) akıl koşuluyla ilgilidir, onu elde etmenin araçlarıyla değil” (Kant, 2014: 141).

Kant, mutlulukçu ve faydacı öğretilere karşı sırf akıl talep ettiği için ahlaklı yaşamak gerektiğini savunur. Ona göre akıl, deneyimden ve gözlemden bağımsız olarak insana ahlak yasasını empoze eder. Bu bağlamda, ahlak yasası “yapmalısın” buyruğuyla insanın iradesini yönettiği için, Kant'ın ahlaksal olanı doğadan başka bir yerde aramak gerektiğine ilişkin vurgusu son derece açıktır. Bu arayışta ahlaka bir temel sağlamaktan ya da haklılandırmaktan ziyade, tıpkı SAE'de bilgi için olduğu gibi, ahlaklılığı olanaklı kılan *a priori* ve değişmez unsurlar üzerine bir soruşturma yapar (Kant, 2009: 36). O, sırf deneysel ve antropolojik her şeyden tümüyle arındırılmış bir özne'lik üzerinden saf bir ahlak metafiziği kurmaya çalışır. Temellendirme öyle olmalı ki herkesin üzerinde uzlaşabileceği türden genel-geçer bir yasa elde edilebilsin. Çünkü genel-geçer bir yasa salt antropolojik ya da empirik yönden yükümlülük sağlayamaz; bunun için yasanın mutlak zorunlulukla içkin bir bağ içinde olması ve koşulsuz olması icab eder (Kant, 2009: 3-4). Ancak bu şekilde bir yasaya uygun davranan tüm akıl sahibi varlıkların eylemleri etik değer kazanabilecektir.

3. Bir Eyleme Etik Değer Katan Ölçü Nedir?: İyi Olan Nedir?

Bir ilkeyi ahlakî bir ilke yapan kriter nedir? Birbirinden farklı çok sayıda ahlakî yapının olduğu dikkate alındığında, her birini ahlakî kılan nedir? Bu sorular araştırmacıyı aynı zamanda iyi olanın ne olduğu üzerine düşünmeye sevk eder: İyi nedir?

Felsefe tarihinde düşünürlerin önemli bir kısmı kullanım değerine bağlı olarak iyi olan ve kendinde iyi olan arasında ayırım yapmıştır. Kant'a göre de dünyada her bir şeyin göreceli bir değeri vardır, fakat sadece özgür ve akıl sahibi bir varlığın *istemesinin* (*Wille*) kendinde mutlak bir değerinden söz edilebilir. Buna göre sağlık ve zenginlik, yerli yerinde kullanıldığı oranda iyidir, fakat iyi isteme koşulsuz istenebilecek yegane şeydir. Burada insanın istemesine hangi durumlarda iyi denebileceği sorusu zihne musallat olur: “İstemeyi iyi kılan şey nedir?” sorusu yanıtlanmayı bekler. İnsanın

---

¹ Kant'ın bu konuda pek çokları tarafından eleştirilmiştir. Buna göre bu anlayış, sadece akıl tarafından kurallara uyulup uyulmamasını dikkate alarak, eylemin sonuçlarının iyilik ya da kötülük doğurup doğurmadığı, dolayısıyla amaçlarından ve etkilerinden bağımsız şekilde “iyilik yapma” sorununu görmezden gelmiştir (Bauman, 2011: 88).

istememesine nasıl oluyor da, iyi diyebiliyoruz? Ne'ye iyi demeliyiz? Şüphesiz, mekanik nedenselliğe tabi olan şeylerde değer ya da iyi gibi bir şeyden söz edilemez. O halde, mekanik fiziğin esas alındığı bir evrende ahlaklı olmayı mümkün kılan şey nedir? Doğanın nedenselliğiyle belirlenen bir akıl varlığı olarak, aynı zamanda istemede özgür olabilmemizi sağlayan şey nedir? Bu sorularda derinleşebilmek, iyi olan ile iyi isteme arasındaki bağı izah etmek için başka kavramları işe koşmak gerekir. Kant'ta "iyi" kendisini ancak ben'in özgürlüğüyle açar. Bir başka deyişle, iyinin kendisini açması, daha doğrusu gerçekleşmesi özgür bir fail olarak ben'e, ben'in eylemlerine tabidir. Nitekim Kant'ta akıl ancak ahlak tecrübesiyle pratik hale gelir. Bir akıl varlığı olarak insan özgür olduğunu ancak ahlak yasasının farkına vardığında anlar. Böylelikle, Kant, doğa varlığı olarak insanı, dışsal hiçbir belirleyici güce müracaat etmeden, sadece akli kullanma cesaretiyle, ahlak varlığı olarak insana dönüştürme olanağını yaratır. Ona göre akıl, bir takım *a priori* yasalarla iradeyi yönetir. İrade, salt pratik aklın ilkeleriyle yönlendiğinde, 'iyi'liğe layıktır; nitekim iyilik, bizatihi istemenin bir tarzıdır. Bu bakımdan, yasayı bilmeden bir şeyin iyi ya da kötü olup olmadığı bilinemez. Öyleyse, iyi ve kötü kavramı ahlak yasasından önce değil, sonradır ve ancak onun aracılığıyla tanımlanmalıdır (Kant, 2014: 70). Bu bağlamda, Kant'a göre teorik olarak bilinebilecek bir "iyi" yoktur. Eğer teorik aklın alanına dahil edilirse, iyi dediğimiz şey bir tür fenomen haline gelir ki bu durumda insan eylemleri anlamsızlaşır. Bu haliyle, "iyi"yi bilmek olanaksızdır. Öyleyse, iyi ancak istemenin bir tarzı olması bakımından, pratik aklın ya da kesin buyruğun belirlediği bir istemedir. Gerek eylem, gerek insan, gerekse amaç bakımından 'iyi' sayılabilecek her şeyin iyi'liği konusu yalnızca bu şekilde tespit edilebilir (Kuçuradi, 2003: 85).

Kant için ahlak yasasına uymak, koşulsuz şartsız iyi olandır. Bu yasa moral öznenin maksimlerinin formunu sağlar; istemeyi bir şeyin istemesine dönüştürmez. O, eylemlerimizin etik değerini ortaya koyabilmek için genel-geçer bir ölçüttür; bir eylemin iyi'liği için ne tür bir *istemed*den kaynaklanması gerektiğini ortaya koyar. Dikkat çekildiği gibi, insanın istemesi bir şeyin istemesine dönüşmediği durumda iyidir; aksi durumda istenilen şeye iyi denir. Kant'a göre iyi isteme, tüm sonuçlarından bağımsız olarak kendinde iyi olandır (Kant, 2009: 9). Bu durumda önemli olan dışsal herhangi bir şey tarafından belirlenemeyecek olan bir şeyi istemedir. Onun en fazla alıntılanan ünlü cümlelerinden biri şöyledir: "Dünyada, dünyanın dışında bile, **i y i b i r i s t e m e d e n** başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez" (Kant, 2009: 8). Koşulsuz tek iyi olan "iyi isteme", tüm eğilim ve ihtiyaçların kışkırtmasına karşın, doğru olanı bilmeye, güzel olanı yapmaya yönelmesi beklenen bir irade olarak seçkinleşir. Bu tarz bir isteme de esasen özgür olmak demektir (Kuçuradi, 2003: 85). Nitekim irade ve isteme özgür ve kendinde olduğunu düşünebildiğimiz tek şeydir.

Kant için iyi isteme saf pratik aklın belirlediği, insanın değerini koruyan bir istemedir. Bu anlamda, iyi buyurgan bir yasa olmaktan ziyade, aklın kendisi için koyduğu, "insanın değerini koruma buyruğunu" gerçekleşmeyi istemektir (Kuçuradi, 2003: 86). Tüm şeylerin iyi'liği ya da kötü'lüğü buna bağlıdır. Bu bakımdan, iyi ile iyi isteme özdeştir. İyi insan, iyiyi isteyen insandır; ahlak yasasına uymayı isteyen kişidir. Çünkü istemeyi doğrudan doğruya belirleyen şey, yasadır. Bir başka deyişle, "iyi", ahlak

yasasının buyurduğu tarzda istemeyi ifade eder. Yasaya uygun eylemler, kendi başına iyidir. İlkelerini yasaya uygun hale getiren isteme *her bakımdan* iyidir ve her türden iyinin de *en yüksek koşuludur* (Kant, 2014: 69). Gelgelelim, istemenin sadece yasaya uygun olması, tek başına eyleme etik değerini kazandırmak bakımından yeterli değildir, çünkü bu durumda eylem sadece yasal nitelik kazanır, ahlaksallık değil. Bu nedenle, istemenin aynı zamanda yasa uğruna, yasa güdüsüyle de belirlenmesi gerekir. Ancak bu şekilde bir eylem iyi olur ya da etik değer kazanır (Kant, 2014: 80).

4. Neden Ahlaklı Olmalıyız?

Kant, herkes tarafından onaylanacağını düşündüğü bir tespite bulunur: “Bir insanın gözleri önüne, o en şirret insan olsa bile, aklını kullanmağa alışkın olması koşuluyla, amaçlarda dürüstlük, iyi maksimleri izlemede sebat, duygudaşlık ve genel iyiliklilik (yararlarını ve rahatlığını feda etmesine bağlı iyiliklilik) örnekleri konsa, kendisinin de böyle olmasını dilemeyecek kimse yoktur” (Kant, 2009: 73). Ne ki insanların eğilim ve dürtüleri bu durumları fiili kılmasına engel olabilir. Buna rağmen, bu engeli fark edip, ondan kurtulmak isterler. Bu istekleri onları düşünce düzleminde tutkularının ait olduğu duyusal alanından farklı bir sahneye, değer dünyasına taşır. Burada *iyi istemenin* bilincine varılır. Şüphesiz, “bir başkasını neden öldürmemeliyiz veya neden yaşatmalıyız?” ya da “neden iyi olmalıyız?” veya “öteki için ölmeye hazırım!” şeklinde formüle edilebilecek sorularla ahlaklılık yoluna girildiğinde, kendisiyle bağlanılacak olan aşkın ya da içkin bir ilkenin belirleyiciliğinde sorumluluk tasarımı geliştirilebilir. Fakat “yaşatmak zorunda mıyım? Neden yaşatmalıyım?” ya da “iyi olmaya mecbur muyum? veya “o benim için ölmeye hazır olmalıdır!”” şeklinde bir tutum içerisinde iyi olmak için herhangi bir gerekçe bulamayıp, daha ziyade çıkar ilişkilerine dayalı bazı “iyiler”le yaşamak tercih edilebildiği gibi, neden bazı ilkelere ya da değerlere bağlı olarak yaşamak gerektiği konusunda metafizik bir arka plana yaslanarak iyi-olmak için bir takım gerekçeler de sunulabilmektedir (Poole, 1993: 9).

“Yapmalısın” buyruğuna verilecek karşılık “neden yapmalıyım?” olduğunda, Kant'tan “sadece yapmalısın; nedeni yok!” şeklinde nihai bir bir yanıt gelir. İnsanın ahlak yasalarına karşı ilgisi kavranılabilir olmasa da, bu ilginin nedeni genelde ahlak duygusu olarak belirlenir (Kant, 2009: 79). Bununla birlikte, saf aklın başka hiçbir güdü olmadan salt kendi başına nasıl pratik olabileceği meselesinin izahı insan aklının bütünüyle ötesindedir. Kant'a göre bunu açıklama çabaları da beyhudedir (Kant, 2009: 81). Bir ahlaki buyruğun pratik koşulsuz zorunluluğu konusunda felsefeden beklenebilecek olan, akla uygun şekilde kavranamazlığını kavrayabilmektir (Kant, 2009: 82-83).² Kant'a göre saf aklın nasıl kendi başına pratik olabileceği meselesi bir

---

² Söz gelimi, insan öldürmenin iyi ya da kötü olup olmadığına yönelik görüş bildirmenin restoranda tadılan bir yemeğin leziz mi yoksa kötü olduğunu damak zevkine bağlı olarak bildirmek ile -ikisi arasında mukayese yaparken, akıl ne kadar bir ve aynı durum olduğunu haklılandırmaya çalışırsa çalışsın- aynı görülemeyeceği çarçabuk-bir biçimde sezilir. Çünkü eğer çok özel türden bir kişi değilse, hiçbir insanın “soykırım yapmak, iyidir” tümcesini savunabileceği düşünülmez. Öyleyse, iyi ve kötü nitelemesini damak zevkini bildirmek üzere yapmak ile insan yaşamının ortadan kaldırılması söz konusu olduğunda kullanmak arasında ciddi bir fark olduğu hissedilir, fakat bu farkın ne olduğuna ilişkin net bir açıklama verilemez. Saygıya değer olan, önemli ölçüde, hissedilen bu farktır ve bununla etik yargıların damak

yana, sırf ilgi duyulduğu için ahlaklılık geçerlilik kazanmaz. Çünkü bu durumda akıl yasa koyucu olamaz; bir duyguya bağımlı olacağı için daha ziyade istemenin yaderkliği söz konusudur. Bu nedenle, düşünce varlığı olarak insanın istemesinden kaynaklanması bakımından geçerlilik kazanır ve ona ilgi duyulur (Kant, 2009: 80).

5. Tüm Dış Otoritelere Karşın "Yapmalısın!"

Şüphesiz, ahlaklılığı olanaklı kılan özgürlüğün kendisinin olanaklılığı söz konusu olduğunda, insan aklı kifayetsiz kalsa da, en azından istemenin özgürlüğü varsayımından, onun özerkliği düşüncesi zorunlulukla çıkar (Kant, 2009: 80). Meseleye tarihsel açıdan bakılırsa, yaşam alanını rasyonel kurallar bütünüyle düzenleme fikri, aynı zamanda, insanların bu kurallara uymasını sağlamak için yönetenlerin belli türden zorlaması altında gerçekleşebilir. Bu nedenle, özgür ve özgür irade sahibi insanların doğru eylemde bulunabilmesi için bir çeşit zorlamaya ya da dışsal baskıya maruz kalması, birlikte düşünülmesi güç olan bir sorun yaratır. Aklın kılavuzluğunda yaşamayı tercih eden özgür ve özerk kişilerin, yine aklın kılavuzluğunda ya da rasyonel bir yönetimin kontrolü altında varlığını sürdürmesi birlikte düşünüldüğünde aslında birbirini gerektiren, fakat birlikte de uyum içinde varolamayan ve hep çatışma halinde olan iki durumdur (Bauman, 2011: 17). Modern zamanlarda ortaya çıkan portre aşağı yukarı şöyledir: Özgür ve özerk bir var olan olarak insanın rasyonel kurallara boyun eğmek suretiyle eylemde bulunması gerekir! Buna göre kurallara itaat son derece akla uygun bir beklentidir. Bu beklenti aynı zamanda politik otoritenin zor kullanabileceğini ifade eder ki devlet ancak böyle bir güç kullanarak kuralları sağlama alabileceğini düşünür. Düşünülere göre ise koyulan kuralları sağlaştıracak olan asıl etmen, insanların ona boyun eğmenin en doğru şey olduğuna ikna olmalarıdır: "Temeli sağlam" kurallar, 'Neden bu kurallara boyun eğmeliyim?' sorusuna ikna edici bir yanıt getiren kurallardır (Bauman, 2011: 19).

Özerklik ve yaderklik konusunda bazı sorular geliştirmek mümkündür: Acaba özgürlük ya da özerklik sadece bir yerden sonra tabi olacağımız güce ya da şey'e kadar yükselmemizi mi temin ediyor? O mertebeye kadar yükseldikten sonra artık teslimiyet, yaderklik, edilginlik mi başlıyor? İç ya da dış bir otorite olmaksızın ahlaklılık *pratik olarak* mümkün müdür?

Kant, ahlaklılığın ilkesini belirlerken, kendisinden öncekilerin insan eylemlerini (dış) yasalara bağlı ele aldıklarını, bu nedenle bir dış zorlama altında eylemde bulunmanın gerekliliğine inandıklarını, oysa esasen insanın kendi kendisine koyduğu genel yasalar ışığında meselede derinleşilmesi gerektiğini düşünür. Çünkü eylem sadece bir yasaya bağlı olarak düşünüldüğünde, kişinin istemesi dışta bırakılır. Bu tarz bir yasa, insanın istemesine bağlı olmadığı gibi, bizatihi yasaya uygun belli ve belirli tarzda eylemde bulunmaya zorlanır. Bu zorlama altında insanın ödevinin en yüksek temelini bulmak üzere yapılan çalışmalar, Kant'a göre, boşunadır (Kant, 2009: 50). Çünkü bu tarz bir

---

zevkine ilişkin verilen yargılar gibi tümüyle öznel olmadığı da bir biçimde sezilir, fakat kolaylıkla ifadeye gelmez (Russell, 2014: 33).

araştırma sadece belirli bir ilgiye bağlı olan eylemin zorunluluğuna işaret edebilir, fakat eyleme ahlaklılık kazandıran yüksek temeli veremez.

Kant'ın felsefesinde akıl ilkesi ahlaklı eylemlerde bir gereklilik ile/olarak kendisini gösterir: "Yapmalısın!" Kant bu gerekliliğin iki türünden söz eder: Hipotetik ve Kategorik Buyruk. Kant'ın tanımladığı şekliyle, "eğer eylem sırf b a ş k a b i r ş e y i ç i n -araç olarak- iyi olacaksa, buyruk koşullu olur; kendi başına iyi, dolayısıyla kendiliğinden akla uygun olan bir istemenin ilkesi olarak zorunlu olduğu tasarımlanır, o zaman k e s i n d i r". (Kant, 2009: 30-31). Buna göre belirli ilgilere bağlı olarak eylemin zorunluluğuna işaret eden her buyruk, koşulludur ve koşulu esasında özne özerk değildir. Koşullu buyruk, bir eylemin hangi olanaklı amaç için gerekli olduğuna dairdir ve ben-sevgisine, çıkara dayanır. Söz gelimi, sağlıklı olmak isteniyorsa, akla uygun bir yaşam sürmek gerekir; eğer akla uygun bir yaşam sürmek istenmiyorsa, sağlık ihmal edilebilir. Demek ki koşullu buyruk uyulması ve uyulmaması aynı ölçüde olanaklı olan bir türdür; hiçbir şekilde mutlaklık içermez. Örneğin, bir kimse salt duyguyla veya hazla bir başkasına yardım edebilir, fakat aynı kişi bir sonraki gün aynı gerekçelerle ahlaklı olmayan şekilde de davranabilir: "maddi evrensel ölçüt yoktur, yalnızca doğrunun biçimsel bir ölçütü vardır" (Goldman, 1983: 183). Bu şekilde istemeyi belirleyen maddi güdüleyici bencil bir yararın sonucudur ve bu haliyle genel buyrukla çelişir: "hep aynı zamanda yasa olarak genel olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun; bu, bir istemenin kendisiyle çatışmaya düşmeyeceği tek koşuldur, böyle bir buyruk da kesindir" (Kant, 2009: 55). Bu nedenle, koşullu hiçbir buyruk, ahlakın temeli olamaz. Kategorik buyruk ise hiçbir koşula bağlı olmama anlamında salt buyurur. İnsan bu buyruğu gözlem ya da duygular aracılığıyla değil, doğrudan kendi içinde bulur; onun akıl varlığı olmasının temel olayı da budur. Kant kuralların yararcı eğilimlerden kaynaklanmadığından emindir. Ona göre kurallar akıl yürütmenin bir gerekliliği olarak, eylemde bulunan insan aklının kendisinden doğar. Ayrıca, Kant, ahlaklılığın kategorik zorunluluğu saydığı kuralın³ zorunluluğunun evrensel kabulü için herhangi bir yaptırıma gerek olmadığına da işaret eder. Çünkü kategorik buyruk toplumsal koşullardan azade bir bireyi ahlaklı olarak egemen hale getirerek, onun bütün dış otoriteleri dışarıda bırakmasını sağlar.⁴

6. Yasaya İtaatin İfadesi Ödev, Ödeve Zorlayan ise Saygı

"Tüm dış otoritelerin dışta bırakıldığı bir durumda bir buyruk nasıl yükümlülük sağlayabilecektir?" türünden bir soruyu Kant, bir buyruğu kesin'lik ve ödevle bağıntısında düşünerek yanıtlayacaktır. Çünkü ona göre ahlakın temelinde ödev

---

³ "Ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun" (Kant, 2009: 38).

⁴ Kant en çok da etik kuramında her türden doğallığı, özel olarak doğal insanın duygularını, itkilerini, heyecanlarını, arzularını dışarıda bıraktığı için takipçileri tarafından eleştirilmiş; formüle ettiği ahlak yasası bazılarınca insanın kendisi için kendi kendisine özgürce koyduğunu düşündüğü yasaya itaatinin kendisini maruz bıraktığı bir köleliğe dönüşme ihtimalini gözetilerek despotik bulunmuş (Schiller), bazıları tarafından geçmişte birbiriyle uyumlu olmayan ahlak ilkeleri arasındaki çelişkiyi ortadan kaldıramadığı gerekçesiyle tarihsel bilinçten yoksun olduğunu ileri sürülmüş (Hegel) ve bazıları tarafından ise kuramın formalist yönüne karşı çıkmıştır (Scheler, Harmann vd) ve sair (Özlem, 2017: 83).

duygusu bulunur. Ödev, bütün akıl sahibi varlıklar için genel-geçer ve bağlayıcı olan bir yasaya itaatin ifadesidir. Buna göre istemeyi belirleyen maksim, genel bir yasa ya da ahlak yasası olabilecektir, yani buyruk evrenselleştirilebilir hakikidir ve iyidir.⁵ Bu duygu İngiliz ve Fransız düşünürlerinin savunduğu gibi bireysel çıkarlardan ya da duygudaşıktan çıkarsanamaz, fakat aklın olgusudur (*faktum der vernunft*), yani doğa varlığı değil, akıl sahibi bir varlık olarak insanın kendisine kendisi için ve kendi özgür iradesiyle yasa koyma durumudur. Yasanın kaynağı doğa değil, insandır. Bu bakımdan, doğa yasalarında olduğu türden bir zorunluluğa (*müssen*) sahip değildir, daha ziyade bir gereklilik (*sollen*) olarak ortaya çıkar (Kant, 2009: 29).⁶ Aslında insan tarafından bir doğa yasası zorunluluğuyla koyulur, fakat yasa her ne kadar insana buyursa da, insan açısından ona boyun eğmek bir ödevdir, yani bir olması gerektirir (Özlem, 2017: 80-81). Böylece, Kant'la birlikte ödev sözcüğü tikel bir vazifenin yerine getirilmesiyle olan bağıntısından, yani toplumsal koşullardan arındırılarak, tekil hale gelir ve kategorik moral buyruklara itaat ölçüğünde tanımlanır (MacIntyre, 2001: 224).

İnsanı ödeve zorlayan şey ise saygı duygusudur: “S a y g ı öyle bir ö d e n e k tir ki, istesek de istemesek de, onu ödememezlik edemeyiz; yapabileceğimiz şey, en fazla bu saygıyı açıkça göstermemektir, ama onu içimizde duymaktan kaçınmayız” (Kant, 2014: 85). Bu nedenle, insanın eğilimlerinden hiçbir beklenti duyulmamalı, fakat her şey yasaya duyulan saygıdan beklenmelidir (Kant, 2009: 43). Kant'a göre eylemleri, *a priori* bir duygu olan saygının yönetmesi gerekir. Kaynağını akılda bulur, dışarıdan gelmez.⁷ Nasıl ki saf matematiğin aksiyomları tecrübî olarak elde edilemiyorsa, tıpkı

⁵ Kant'a göre bir yasa herkes tarafından kabul *edilebilir* olduğunda ancak ahlakî olarak geçerli hale gelir. Burada pratik akıl devreye girerek, herkesin yasalarda gözetilen çıkarlarını genelleştirme işini üstlenir. Şüphesiz, bir kuralın tek tek her bir kişinin perspektifine yerleşerek istenilip istenilemeyeceğini kestirmek çok güçtür. Yasa koyma ancak birlikte yapılacak bir iş olduğundan, herkesin katılım sağlayacağı, amaç ekseninde akla dayalı bir fikir teatisi gerekir ki ortak yasa koyuculuğuna soyunan herkes artık bir işbirlikçidir. Böylelikle, ahlakî olarak sürekli olarak genişletilebilecek olan öznelerarası bir boyut sağlanır. Bu durumda herhangi bir kişiden yasa koyucudan beklenen, geçerli olabilecek ortak yasaların oluşturucusu olan herkes tarafından kabul görüp görmeyeceğini -tıpkı demokratik yasa koyan biri gibi- hesaba katarak, yasalara ahlakî bakış temin etmektir (Habermas, 2019: 211).

⁶ Belirtmek gerekir ki kaynağını insan aklında bulan ahlak yasası, doğa yasası gibi herkeste ve her şeyde zorunlulukla bulunan bir yasa değildir. Fakat insan doğuştan rasyonellik ve özgürlükle donatılmış değildir. Bir başka deyişle, rasyonel olma ve özgür olma doğuştan sahip olunan bir özellik ya da olanak değildir, ancak bazılarının eylemlerinde rastlanılan türden olanaklardır. Bu olanaklar, tek bir kişi tarafından gerçekleştirildiğinde, herkes tarafından bir ideal olarak kabul görür ve tür olarak insana mal edilebilir. Gündelik hayatta, Kant'ın ya da diğer pekçok filozofun (amaçsal) akıl sahibi, bilge, mutlu insanına pek rastlanılmaması da bundandır (Özcan, 2016: 242).

⁷ Kant, işaret ettiği kuralın zorunluluğuna göre neden eylemde bulunmak gerektiği konusunda tatmin edici bir yanıt veremediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Eleştirilerin ortak noktası, kategorik buyruk eğer bir üstün gücün iradesini temsil etmiyorsa, ona neden boyun eğmek gerektiğine dairdir. Yasanın kökeninin insan aklının kendisi olduğuna işaret etmenin, bunun tüm duygu ve içgüdülerden azade sadece saf akılla kavranabilecek bir şey olduğunu ifade etmenin, zorunluluk bilincinin nereden geldiğini açıklamakta kifayetsiz kaldığı ileri sürülmüştür. Soruyu şöyle formüle etmek mümkün: “Akıl sahibi bir varlık neden akıldan doğan bir yasaya boyun eğmek durumundadır?” Bu konu Kant'ın da zihnini kurcalamış ve nihayet *Pratik Aklın Eleştirisi*'ni yayımladıktan sonra ahlak yasasına duyulan saygının kaynağını bulamadığını ifade ederek, üstelik bu kaynağın tanrısal olabileceğine, kökensel bir ahlakî kapasite fikrinin kavranılamaz bir tanrısal kökenine işaret etmiştir. Ona göre bu kavranılamazlık insan ruhunda coşku uyandırmalı ve güçlendirmelidir (Kant, 1889: 425-426).

bunun gibi zorunluluk arz eden bu duygu da doğal yasanın kendisinde vardır ve her akıl sahibi varlıkta doğallıkla bulunur. Ahlak yasası ile belirir, subjektif harekete geçirilir. Bu bakımdan, “yapmalısın” türünden bir buyruk ancak itaat edebilir olan birine tatbik edilebilirdir (Maclyntyre, 2001: 224). Burada amaç, insanın yine kendi varlık-yapısı temelinde kendini yöneten bir varlık olabilmesidir. Ahlak alanındaki yasa, insanın hem kendisi için istediği, davranışlarını ona uydurmak üzere kendi kendisine koyduğu bir bireysel ilkedir ve hem de başkalarının da isteyebileceği ve aynı şekilde onların da davranışlarını ona uydurmak üzere kendi kendilerine koymakta tereddüt etmedikleri genel bir ilkedir. Şüphesiz, böyle bir ilkeyi sadece özgür olanlar isteyebilir. Bu olanağı kullanmak suretiyle kendisini diğer canlılardan ayırabilen insanın ahlaki bir kişilik haline gelebilmesi, öyleyse, kendisinin koyduğu ve kendi iradesiyle bağlandığı bir buyruk altında yaşamayı seçmesiyle mümkündür. Nitekim moral özgürlük esasen kategorik buyruğa itaat ederek, eğilimlerine tutsak olmaktan kurtulmuş bir failin özgürlüğüdür. Kant'a göre saygı, istemenin yasa ufkunda olduğunun farkındalığıdır. İstemenin yasaya tabi olması, insanın kendi koyduğu yasaya kendisini tabi kılması ve bununla istemesini eğilimlerinin yönetmesine karşı çıkabileceği anlamına gelir. Böylece, yasaya saygı, ahlaklılığın kendisi haline gelir: “nitekim bu ahlâk yasası, özgür bir isteme olarak insanın istemesinin özerkliği üzerinde temellenir; bu isteme, b o y u n e ğ m e s i gereken istemeye, kendi genel yasalarına göre, aynı zamanda zorunlulukla uyabilmelidir” (Kant, 2014: 143).⁸

Şu halde, bir eylemin ahlaksal değeri, yasaya saygısından gelir, korku ya da eğilimlerden değil. Saygı konusu olan asıl şey, eylemi belirleyen yasamanın kişinin kendi istemesinin maksimleriyle mümkün kılınması durumudur (Kant, 2009: 58). İstemenin özerkliği, kendi başına bir yasa olabilmesini, seçimin ilkesinin her türden nesne bakımından belirsizlik taşıması şartıyla bir genel yasa olarak kavranabilecek şekilde yapılmasını ifade eder; bu, ahlaklılığın tek ya da en üstün ilkesidir. Buna karşın, istemenin maksimleri genel bir yasa olma durumunda değil de istenilen şeylerde arandığında, özerklik yerini yaderkliğe bırakır. Kant şöyle der: “Nerede istemeyi belirleyecek bir kuralın buyurulması için istemenin bir nesnesini temele koymak gerekiyorsa, orada kural yaderkliktir; buyruk koşulludur, yani; kişi şu nesneyi e ğ e r istiyorsa ya da istediği için, şöyle şöyle eylemde bulunmalıdır; dolayısıyla bu buyruk hiçbir zaman ahlâksal, yani kesin olarak buyurmaz” (Kant, 2009: 62).

Şu halde, insan ahlak yasasına boyun eğdiği için değil, fakat bu yasanın koyucusu olması bakımından ona tabi olması nedeniyle belli bir değerlilik ve yücelik kazanır. Bununla birlikte, sırf yasaya karşı duyulan saygıdan dolayı yapılan bir ahlaki eylem, kişinin kendi yaşam planlaması açısından yararlı olup olmadığına dair müteredditliğiyle aynı karede buluşamayabilir. Fakat Kant'ın kutsiyet atfettiği, insan

---

⁸ Burada moral öznenin yasakoyucu olarak, yasayı herkese salık verilebilecek olan bir formda sabitlediğinde, keyfi bir egemen haline gelip gelmeyeceği konusu sorgulanabilir. Bu noktada Badiou'nun uyarısı dikkate değerdir: “İyi, ancak dünyayı iyi kılmaya heves etmediği sürece İyi'dir. Tek varlığı, tekil bir hakikatin konumlanmış belirişidir. Yani bir hakikatin gücünün aynı zamanda bir tür güçsüzlük olması gerekir. Bir hakikatin gücünün mutlaklaştırılması bir Kötülük örgütler” (Badiou, 2013: 87).

değil, yasadır. Ona göre akıl sahibi varlık kendi kendine koyduğu yasayla kişilik sahibi bir varlık haline gelir. Bu bakımdan, insan için kutsal olan insanlıktır: “ahlâklılık ve insanlık, aynı şeyi sağlayabildiklerine göre, değerli olan tek şeydirler” (Kant, 2009: 52).

Öyleyse, tüm yargılarımızın yaslanacağı tek yüce değer, insanlıktır. İnsanın insanlığı, ahlakî buyrukların da temelidir. Çünkü yukarıda da dikkat çekildiği gibi, ahlak yasası insana dışarıdan gelmez; insanın kendi içinden gelir, aklın varlık yapısının temel olayıdır. Kant’a göre yasalara uymak için iki yol vardır. Yukarıda da farklı bağlamlarda dikkat çekildiği gibi, eğer bir insan yasaya, o yasayı kendisi koyduğu için uyuyorsa, yani kendi ilkesine sırf kendi ilkesi olduğu için uygun eylemde bulunuyorsa özerktir. Fakat eğer yasaya herhangi bir isteğini ya da ihtiyacını karşılamak üzere inanıp uyum sağlıyorsa yaderktir. Kant için maddi bir duyarlılıkla yaderk bir biçimde yasaya biçimsel olarak saygı duymak ile özerk bir biçimde tabi olmak arasında az değil, çok fark vardır:

Demek ki a h l â k l ı l ı k, eylemlerin istemenin özerkliğiyle, yani maksimleri aracılığıyla olanaklı bir genel yaşamayla olan ilişkisidir. İstemenin özerkliğiyle bağdaşabilen eyleme i z i n v a r d ı r; bağdaşamayana ise i z i n y o k t u r. Maksimleri özerkliğin yasalarıyla zorunlu olarak uyuşan isteme, k u t s a l bir isteme, kayıtsız-şartsız iyi olan istemedir. Kayıtsız-şartsız iyi olmayan istemenin özerklik ilkesine bağlılığı (ahlaksal zorlanma) y ü k ü m l ü l ü k t ü r. Bundan dolayı bu, kutsal varlığa yüklenemez. Bir eylemin yükümlülükten dolayı nesnel zorunluluğuna da ö d e v denir (Kant, 2009: 57).

Şüphesiz, Kant, insanın özerk bir şekilde yasalara uymasının ahlakî bakımdan gerekliliğine inanır (Kant, 2009: 50). Çünkü yasalara yaderk bir şekilde uymak, yani bir istekten dolayı eylemek ahlaki bir değer taşımadığı gibi, ahlaki olarak yararlı da değildir. Öyleyse, Kant’a göre ahlaki bir eylem ancak aklın doğasından gelen ve bütünüyle iç kaynaklı olan ahlak yasasına, özgür iradeyle uymak suretiyle gerçekleşir. Bu nedenle, bir eylem hiçbir biçimde bir başkasının eylemini taklit yoluyla etik değer kazanmaz. Çünkü taklit yoluyla eylemek, bir yandan etik ilkeye bağlılığı diğer yandan özgürlüğü ortadan kaldırır.

6. En Yüksek İyinin Gerçekleşmesi Umudu Bağlamında Ahlak ve Ahlaki Ödevlerin Tanrısal Buyruklar Olarak Benimsenmesi Anlamında Din: Erdemli ya da İnanlı İnsan

Buraya kadar aktarılanlar ışığında özgürlüğün en genel anlamıyla insanın kendi istemesiyle kendisi kendisine yasa koyması durumu olduğu açıktır. Ancak Kant’a göre “en yüksek iyi” doğrudan doğruya kişinin kendi kendisine koyduğu bir yasa değildir; o, insanın kendisi için istediği ve kendi kendisine koyduğu yasaya bağlanmanın neticesinde ortaya çıkacağına ya da gerçekleşeceğine rasyonel olarak inandığı bir kavramdır. İnsanın gerçekten mutlu olması için en yüksek iyiyi fiili kılması gereklidir. Bu bağlamda, insanın gerçek bir yazgısından söz edilecekse eğer, o da eylemleriyle en yüksek iyinin, ebedi barışın, amaçlar ülkesinin gerçekleşmesine yönelmektir. Sırf kendi mutluluğumuzu hedefleyerek değil, fakat istememiz ahlak yasasıyla belirlendiği için en

yüksek iyiyi gerçekleştirmeye yöneliriz.⁹ Elbette insan bunu ancak yönelimine bir tahdit getirilmediğinde yapabilir. Bu bakımdan, Kant'ta ahlakiliği dar bir çevrende düşünmemek gerekir, ahlak daha ziyade “insanın gerçek yazgısının gerçekleşmesi”ni ifade eder (Goldman, 1983: 201). Bu yazgının gerçekleşmesi ya da gerçek mutluluğu yaşamak, her akıl sahibi varlığın belirli ilgilere bağlı olan tüm koşullu buyruklardan sıyrılıp, özerk bir biçimde koşulsuz olana doğru seyretmesini gerektirir. Koşulsuz olana, bütünselliğe doğru olan her şey özerklik zemininde gerçekleşir; özerklik bu bakımdan “insanın ve her akıl sahibi varlığın değerinin temelidir” (Kant, 2009: 53).

Kant için teorik akıl için olduğu gibi pratik akıl için de geçerli bir diyalektik söz konusudur. Çünkü pratik akıl da nihaî olarak en yüksek iyiye (*summum bonum*) ulaşmayı hedefler. Kant şöyle der: “İster teorik, ister pratik kullanışı gözönünde tutulsun, saf aklın her zaman bir diyalektiği vardır, çünkü akıl, verilmiş şartlı bir şeyin şartlarının mutlak olarak tümünü arar; bu da ancak kendi başına şeylerde bulunabilir” (Kant, 2014: 117). Saf pratik akıl da pratik koşullu olanda koşulsuzu ‘en yüksek iyi’ altındaki nesnesinin koşulsuz tümlüğü olarak arar. Bir başka deyişle, saf pratik aklın nesnesinin tümlüğünü oluşturan şey, en yüksek iyidir. Saf pratik akıl onu zorunlulukla tasarlar. En yüksek iyi, Kant için, saf pratik aklın buyurduğu gibi, daha üst bir mertebenin tahayyül edilemediği nihaî ölçüdür; her türden davranışın kendisine göre ölçüldüğü bir idealdir ve biz akıl sahibi varlıklar onu gerçekleştirmek için çaba göstermek durumundayız. Bu bağlamda felsefe de “en yüksek iyinin içine konacağı kavrama ve en yüksek iyiyi gerçekleştirecek davranışa” işaret eder (Kant, 2014: 118).

En yüksek iyinin ilk koşulu ahlaklılık bilinci ya da erdemdir. Bu bakımdan, ahlaklılık en üstün iyidir. İkinci unsur ise ahlaksal koşul sağlandığında ortaya çıkan mutluluktur (Kant, 2014: 129). Bu nedenle, pratik akıl sadece yasaların belirlediği şekilde eylemde bulunarak erdemli olmayı değil, fakat erdemliliğin sonucu olması bakımından mutlulukla birlikte en yüksek iyiye ulaşmayı hedefler ya da umar. Gelgelelim, Kant'a göre davranışlarımızın ‘en son nesnesi’ olarak en yüksek iyiyi ancak *istememiz*, “kutsal ve iyilikli bir yaratıcının” istemesiyle uyduğunda fiili kılmayı umabiliriz. Burada umulan şey, layık olunan mutluluğu mümkün kılmayı bakımından dinselliğe geçişi talep eder: “Bu nedenle ahlâk da aslında, kendimizi nasıl mutlu kılacağımızın öğretisi değil, mutluluğa nasıl lâayık olmamız gerektiğinin öğretisidir. Ancak din de işin içine

---

⁹ Nasıl ki doğadaki karşılıklı bağlılık ilkesi, zaman ve mekâna tabi tüm şeyleri birbirine bağlıyor ise, ahlak yasası da amaçlar ülkesinde kişi olarak insanları birbirine bağlayan empirik olmayan, duyular üstü bir ilkedir (Heimsoeth, 2007: 131-132). Bu tür bir ilkeyi bağlılık ilkesi olarak düşünmeyi olanaklı kılan temel, “yapmalısın!” buyruğunda saklıdır. Nitekim amaçlar ülkesinde doğa ya da deneyim alanında olduğu gibi rastlantısallığa mahkûm değiliz, aksine kendimizi genel ve gerekli bağlarla tabi kılınmış halde buluruz. Bu durumda ancak sonsuzluk deneyimini yaşayabiliriz. Sonsuzluk tecrübesiyle tüm varlığımızı bir eyleme belirleyen gereklilikle, koşulsuz buyrukla yüz yüze geliriz. İçimizde duyduğumuz ahlak yasası, tüm akıl varlıkları için en yüksek yasa olmayı ister. İnsanın bu yasayı içinde duyumsaması, onu yüceltir. Sonsuzluk karşısındaki acziyetimiz de bedensel varlığımızı görkemli sistem karşısında önemsizleştirir. Evrenin yüceliğinin tecrübesi, bizi, zaman ve mekân üstüne yükseltir. Yükseldiğimiz bu boyutta artık teorik aklın hiçbir faaliyeti iş göremez.

katıldığında, mutluluğa lâıyk olmama durumuna düşmekten sakındığımız ölçüde, günün birinde mutluluktan pay almamız umudu da doğar” (Kant, 2014: 140-141).

Bir başka açıdan, pratik akılda Tanrı'nın en yüksek iyi nesnesi altında konutlanması, sistemin bir gereği olarak, pratik akıldan ya da ahlaktan dine doğru bir istikamette yürümeyi zorunlu kılmaktadır (Kant, 1998: 35).¹⁰ Bilindiği gibi, doğanın nedensel bağıntılarından ya da yasalarından hareketle bir Tanrı'nın varlığı çıkarsanabilir değildi. Nasıl ki anlama yetisinin kavramları, deneyimde olmadıkları halde, deneyimi mümkün kılan koşullar haline gelebiliyor ve işlevleri bakımından anlam kazanabiliyorlarsa, tıpkı bunun gibi pratik akıl da en yüksek iyiyi gerçekleştirmek üzere Tanrı'yı zorunlu bir koşul olarak alır ve işlevi bakımından Onu anlamlı kılar. *Ahlâk Metafizikinin Temellendirilmesi*'nde Kant'ın şu belirlemeleri önemlidir: “En üstün iyi olarak Tanrı kavramı bize nereden geliyor? Yalnızca i d e den, aklın ahlaksal yetkinlik konusunda kurduğu ve özgür bir isteme kavramına ayrılmazcasına bağladığı ideden” (Kant, 2009: 25); “bütün ahlâk kavramlarının yeri ve kaynağı tamamen a priori olarak akılda bulunur; hem de en yüksek derecede kurgusal olan akılda olduğu kadar sıradan insan aklında da...” (Kant, 2009: 27). Aklın pratik kullanımında Tanrı idesi gerçekleşmeyi bekler.¹¹ Goldman dikkat çektiği gibi, “insan bir fikrin gerçekleşemez olduğunu bildiği zaman, o fikrin gerçekleşmesine *ciddi olarak* yönelemez, Kant bunu iyi biliyordu” (Goldman, 1983: 110). Kant'a göre sadece akıl sahibi varlıklar, kendi iradelerini ve istemelerini, ahlak yasasına tabi kılarak (erdemli davranarak) kendi eylemleri içerisinde bir nesneyi fiili kılabilirler. İstemenin-iradenin gerçekleşmesini mümkün kılabileceği tek nesne, erdem ve (erdemli insanın faaliyeti sonucunda ortaya çıktığı düşünülen) mutluluğun sentetik birliği olarak en yüksek iyidir. En yüksek İyi'yi sentezleyen ideler Tanrı, özgürlük ve ruhun ölümsüzlüğüdür (Kant, 2014: 154). Bu üç idenin nesnel gerçekliği vardır; bu nedenle teorik akılda gerçeklik kazanamıyorlar. ‘Kategorik buyruğun öndayanağı’ olan özgürlük bir ide olarak varlık kazandığı andan itibaren en yüksek iyi sentezlenebilir hale gelir. Bu sentezleme üzerinden de Tanrı ve ölümsüzlük anlam kazanır. Tanrı, en yüksek iyiyi gerçekleştirmeye muktedir bir güç olarak; ölümsüzlük ise bu dünyada birbiriyle bir türlü rastlaşmayan erdem ile mutluluğun sentetik birliği için gereklidir. Bununla birlikte, erdem ile mutluluk arasındaki ilişkinin analitik olarak bilinebilme imkânı yoktur; sadece pratik bakımdan *a priori* olarak bilinebilirdir. Bu nedenle, bilinme olanağı deneyime dayanmadığından, en yüksek iyi ancak transendental olarak türetilbilirdir.

Öyleyse, Kant'a göre Tanrı en yüksek iyinin gerçekleşmesi için varsayılmak zorunda olan bir idealdir: “...öyleyse, dünyada en yüksek iyi, ancak, doğanın ahlâksal niyete

¹⁰ Bu bağlamda belirtmek gerekir ki tüm insanların sorularına yanıt verebilecek olan bir din tasarımının ancak felsefenin ürünü olabileceğine ilişkin güçlü kanaat, Kant'tan önce özellikle Spinoza ve Hume tarafından geliştirilmişti; bkz, Spinoza B. D. (2011) *Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ethica*, (çev. Ç. Dürüşken), Kabalcı Yayınları: İstanbul ve Hume, D. (2004). *Din Üstüne*, (çev. M. Tuncay), 4. Basım, Ankara: İmge Kitabevi. Bu bakımdan, Kant'ın sıklıkla kullandığı “ahlakî din”, “saf akıl dini”, “doğal din” ifadeleri de kendisinden öncekilerin geliştirdikleri ve 18. yüzyılda kullanılagelen hazır deyişlerdir.

uygun bir nedenselliği olan en üst bir nedeni kabul edilirse olanaklıdır...en yüksek türetilmiş iyinin (en iyi dünyanın) olanağının koyutu, aynı zamanda en yüksek aslî bir iyinin gerçekliğinin, yani Tanrı'nın varlığının koyutudur" (Kant, 2014: 136). Kant, Tanrı'nın varlığının ispatına ihtiyaç duymaz, en yüksek iyinin fiili kılınması için saf aklın inancı gereği O'na ihtiyaç duyar (Kant, 2014: 136). Tanrı'nın varlığının kabulü ahlakî açıdan bir zorunluluktur. Çünkü saf aklın bir ideali olması itibariyle en yüksek iyiye ulaşmanın olanağı yoktur. Bu ideal, kendisine Tanrı inancı eşlik ettiğinde ancak ulaşılabilir. Ona göre Tanrı'nın dışında hiçbir varlık erdemini mutlulukla orantılı bir biçimde tüm insanlara dağılımını temin edemez. Aydınlanma sürecinde bazı düşünürlerin düşünmeye en büyük engel saydıkları 'din'den tümünden vazgeçmek yerine, onu insanın tekamülüne, esenliğine katkı sağlayacak şekilde yeniden kurmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu bağlamda, Kant da en yüksek iyinin Tanrı'nın istemesiyle uyuşmak durumunda olması gerektiğini düşünür. Çünkü ancak O'nun buyruklarına uyulduğunda, bu itaatin mutlulukla taçlandırılacağı umulabilir. Böyle bir umuda duyulan inanç şüphesiz dinseldir. Bir başka deyişle, mutluluğa layık olmak, davranışların amacını doğrudan mutluluğa sabitlemeksizin, en yüksek iyiye, yani ahlakî bir mutluluğa ulaşabilme umuduyla hareket etmek demektir ki bu türden bir mutluluk umudu dinle ilgilidir (Kant, 2014: 141). Bu bakımdan, en yüksek iyi ideali bağlamında ahlak ile din arasındaki ilişki daha sıkı hale gelir. Öyle ki din ahlakî buyrukların tanrısal buyruklar olarak kabulü anlamında bir öğretilerdir. Eylemlerinin özgür belirlenimi altında insan da ahlakî ödevlerini tanrısal birer buyruk olarak tanıyabilen biridir. Kant'a göre insanlar için yapılan iyilikleri mutlulukla taçlandıran bir Tanrı sevmeye layıktır; buyruklarına duyulan saygı da O'nu tapınma nesnesi haline getirir (Kant, 2014: 142). Bu bağlamda, erdemli insan ile imanlı insan artık aynı kişidir.

İnsan etik değer taşıyan eyleminin sonucuna dair hep bir beklenti içinde olan da bir varlıktır. Bu beklentiye yanıt, dinden gelir. Öyleyse, ahlakî temelde tesis edilen bir dinsellik, mutluluğu ahlakî kılabilir. Saf aklın en yüksek mertebesi olarak da işaret edilebilecek olan bu alan *Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din'in (Religion within the Boundaries of Mere Reason)* konusudur. Bu eserde Kant, bir din felsefesinden ziyade, rasyonalize ettiği haliyle dinselliği kendi sistemine ekler. Ona göre kişinin kendini ıslahına yönelik umudu söz konusu olduğunda, kendisini doğası gereği kifayetsiz gören akıl tüm saf-olmayan dinleri buyur eder. Kant, bütün dinleri saf kült ya da yakarma (*rogation*) dini ve iyi bir yaşam sürmeyi amaçlayan ahlakî din olarak ikiye ayırır. İlkinde insan genel olarak başka hiçbir şey yapmadan Tanrı'dan sadece istekte bulunur. İkincisinde ise daha iyi bir insan haline gelebilmek için çaba gösterilir ve çabanın kifayetsiz kaldığı yerde, yani ahlakî gereksinimlerini karşılamada yeterli olmadığını fark eden akıl Tanrısal desteğe, abartılı fikirlere (*extravagant ideas*) müracaat eder (Kant, 1998: 71-72). Fikirler her ne kadar abartılı olsa da, şu aşamada akıl onların gerçekliğini tartışmaz, fakat henüz onları kendi maksimlerine de dahil etmez. Bu doğaüstü olanın esrarengiz sahasında ahlakî yetersizliğini gidermek için zorunluysa anlamayacağı kadar bilinmez çok şey olsa da akıl dahi iyi istemesinin istifadesine sunulan bu tür şeylere bel bağlar; reflektif bir inanç besler. Bu bağlamda, kendisini bir bilgi olarak ortaya koyan dogmatik inanç aldatıcı ve fazla cüretkar görünür (Kant,

1998: 72). Kant için inancın çok çeşitli türleri olabilese de [Yahudilik, (tüm dinler arasındaki en ahlakî saydığı, aklın sınırlarını en az aştığını düşündüğü din olan) Hıristiyanlık¹², Müslümanlık, Katoliklik, Luthercilik] sadece tek bir doğru/hakiki din vardır (Kant, 1998: 116). Kant için hakiki din, deneyimsel olan her şey ortadan kaldırıldıktan sonra geriye kalan *a priori* rasyonel bir kavramdır (Kant, 1998: 40). Eğer bir dünya uygarlığı tesis edilmek isteniyorsa, bu görüşün sentetik birliğini kuran ilkelerin her şeyden önce akla dayanması ve yine akıl kökeninde insanlığa kabul ettirilmesi gerekir. Bir başka deyişle, saf akılsal değerlere dayalı küresel bir sistem kurmanın yolu, inanç ve gelenekleri aşmak ve yayılımında güç ve cebir kullanmadan insanların tutkularına değil, bilincine talip olmaktır. (Ceylan, 2011: 229). Şüphesiz bu tarz bir sistem din, dil, ırk merkezli dünya görüşlerini ortadan kaldırır. Nitekim ilkeler ve yöntem ışığında oluşturulacak bir ahlak sistemi ya da etik dinden ziyade felsefenin konusudur. MacIntyre, Heine'in Almanya üzerine kehanetleri üzerine yazarken, arada şunları da kaydeder: "Hıristiyanlık, Almanların eski paganizmine çekilen tek settir; ve kritik felsefe, özellikle de Kantçı felsefe bu seti yakıp yıkmıştır" (MacIntyre, 2001: 249). Aldığı etkileri en yüksek noktasına taşıyan Kant'la birlikte doğaya olduğu gibi, Tanrı'ya ve insana bakışta da köklü bir dönüşüm gerçekleşir. Nasıl ki ontolojik alanda varlığı aşkınlık düzleminden içkinlik düzlemine ya da nedenselliğe tabi olduğu için doğa varlığına indirdiyse, ahlak alanına -dinleri ve gelenekleri referans almaksızın-yaptığı felsefi müdahaleyle de ilahi iyiliği insani olana indiren, bir başka ifadeyle, hakikat zeminini yeniden insani olana kaydırmıştır.

Denebilir ki Kant'ın projesi, tüm inançları -dinin formunu kuran pratik aklın filtresinden geçirmek suretiyle evrensellik ve nesnellik kazandırmak amacıyla- ahlaki bir din ya da saf akıl dini (*die reine Vernunftreligion*) çatısı altında toplamaktır. Şüphesiz, o, bununla, aklın alanını dinin alanı altında eritmez, fakat dini kurduğu sistemin sınırları içerisine dahil eder (Kant, 1998: 72). Görünen o ki tıpkı Spinoza'nın işaret ettiği gibi, neden olunan tüm istek ve eylemlerin aklın (akıl herkesi kuşatacak şekilde yasalar belirler) kılavuzluğunda herkesin güçlerini birleştirmek suretiyle gerçekleştirileceği bir din şemsiyesine ihtiyaç vardır. Çünkü her akıl sahibi varlık kendisi gibi olanlarla birlikte bir arada ve mutlu yaşamayı arzu etmektedir. Bu şekilde, Kant, diğer geleneksel ve dinsel ahlak anlayışlarını zihinlerden öteleyerek, bir dinin geçerliliği, aklın ahlaki kriterlerine bağlı hale getirmiş olur. Bu konuyla ilgili şöyle der: "insanın ahlaklı bir yaşam sürmek dışında Tanrı'yı hoşnut kılmak için yapabileceğini zannettiği herhangi bir şey salt dinsel bir vehim ve Tanrı'ya yapılmış sahte hizmettir" (Kant, 1998: 166).

Kant'a göre en yüksek iyi itibarıyla Tanrı'nın varlığı olması gereken bir idealle ilgili olduğundan, İyi'nin ortaya çıkarılması noktasında insana düşen sonsuz bir ödev vardır. Onun pratik buyruğu şöyledir: "Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun" (Kant, 2009: 46). İnsan her şeyi kendi çıkarı için

¹² Kant, Hıristiyan inancını a) saf akıl inancı ve b) vahiy inancı olmak üzere ikiye ayırır. Birincisi, tüm herkesin kendi özerkliğiyle benimseyebileceği türden bir inanca karşılık gelir. İkincisi ise insanlara daha ziyade yaderk bir halde kendilerine buyrulan, kendilerinden mutlak itaatın beklendiği bir inançtır.

araç olarak kullanabilir, ancak her akıl sahibi varlık onun için kendi başına amaçtır (Kant, 2014: 96). İstemesini ahlak yasasına tabi kıldığı durumda akıl sahibi bir varlık, diğer akıl sahibi varlıkları bir amaç olarak gözettiği ölçüde değerlidir. Aynı zamanda kendi kendisini bir değerli varlığa dönüştürebilmesini de olanaklı kılan, bir amaç olarak gözetilmeyi hak etmektir. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*'nde ifade ettiği gibi, akıl sahibi bir varlığın, bir amaç olarak gözetilmeyi hak etmesi ya da kendisini değerli bir varlığa dönüştürebilmesi, diğer akıl sahibi varlıkları bir amaç olarak gözetmesiyle mümkündür. Bu bakımdan, akıl sahibi bir varlığın kendisinin bir amaç haline gelebilmesini sağlayan yegane şey, ahlaklılıktır (Kant, 2009: 52). Sadece eyleminin gerisinde onu yöneten bir ilke etrafında birleşen insanlar 'ilke merkezli' hareket edebilir ve potansiyel olanı aktüel kılabilirler. Bu nedenle, istememizi öyle belirlemeliyiz ki tüm akıl sahibi varlıkları kuşatan bir amaçlar krallığının bir parçası olabilelim ve böylece değer kazanalım. Öyleyse, amaçlar ülkesi, ahlak dünyası, insanın iyiyi istemesinde, ahlaklı olmasında, yani ancak onun yaptıklarında-ettiklerinde gerçekleşir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2011). *Postmodern Etik*, (A. Türker, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ceylan, Y. (2011). *Din ya da Politika: Neden Felsefe?*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Goldman, L. (1983). *Kant Felsefesine Giriş*, (A. Timuçin, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Habermas, J. (2019). *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak*, (İ. Aka, Çev.), YKY: İstanbul.
- Heimsoeth, H. (2007). *Kant'ın Felsefesi*, (T. Mengüşoğlu, Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hume, D. (2004). *Din Üstüne*, (M. Tuncay, Çev.), 4. Basım, Ankara: Imge Kitabevi.
- Kant, I. (1879). *Kant's Critique of Practical Reason and Other Works on the Theory of Ethics*, trans. Thomas Kingsmill Abbott, M. A., Fellow and Tutor of Trinity College, Dublin (London: Kongmans, Green and Co.).
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*, (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: Idea Yayınları.
- Kant, I. (1998). *Religion within the Boundaries of Mere Reason and Other Writings*, (Translated and Edited by A. Wood and G. Giovanni), U. Kingdom: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2014). *Pratik Aklın Eleştirisi*, (I. Kuçuradi, Çev.), Ankara: TFK Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2003). *İnsan ve Değerleri*, Ankara: TFK Yayınları.

MacIntyre, A. (2001). *Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi*, (H. Hünler ve S. Z. Hünler, Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Mengüşoğlu, T. (1969). *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Özcan, M. (2016). *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üzerine bir Soruşturma*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Poole, R. (1993). *Ahlak ve Modernlik*, (M. Küçük, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Russell, B. (2014). *Etik, Toplum, Siyaset*, (F. Sezer, Çev.), İstanbul: Say Yayınları.

Spinoza B. D. (2011) *Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ethica*, (Ç. Dürüşken, Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları.